

Nr 93 2018

Biuletyn Centrum
Dziedzictwa Przyrody
Górnego Śląska

ISSN 1425-4700 INDEKS 338168

Cena 4,00 zł (w tym 5% VAT)

ISSN 1425-4700

Centrum Dziedzictwa
Przyrody
Górnego Śląska
– 25 lat

w służbie ochrony przyrody

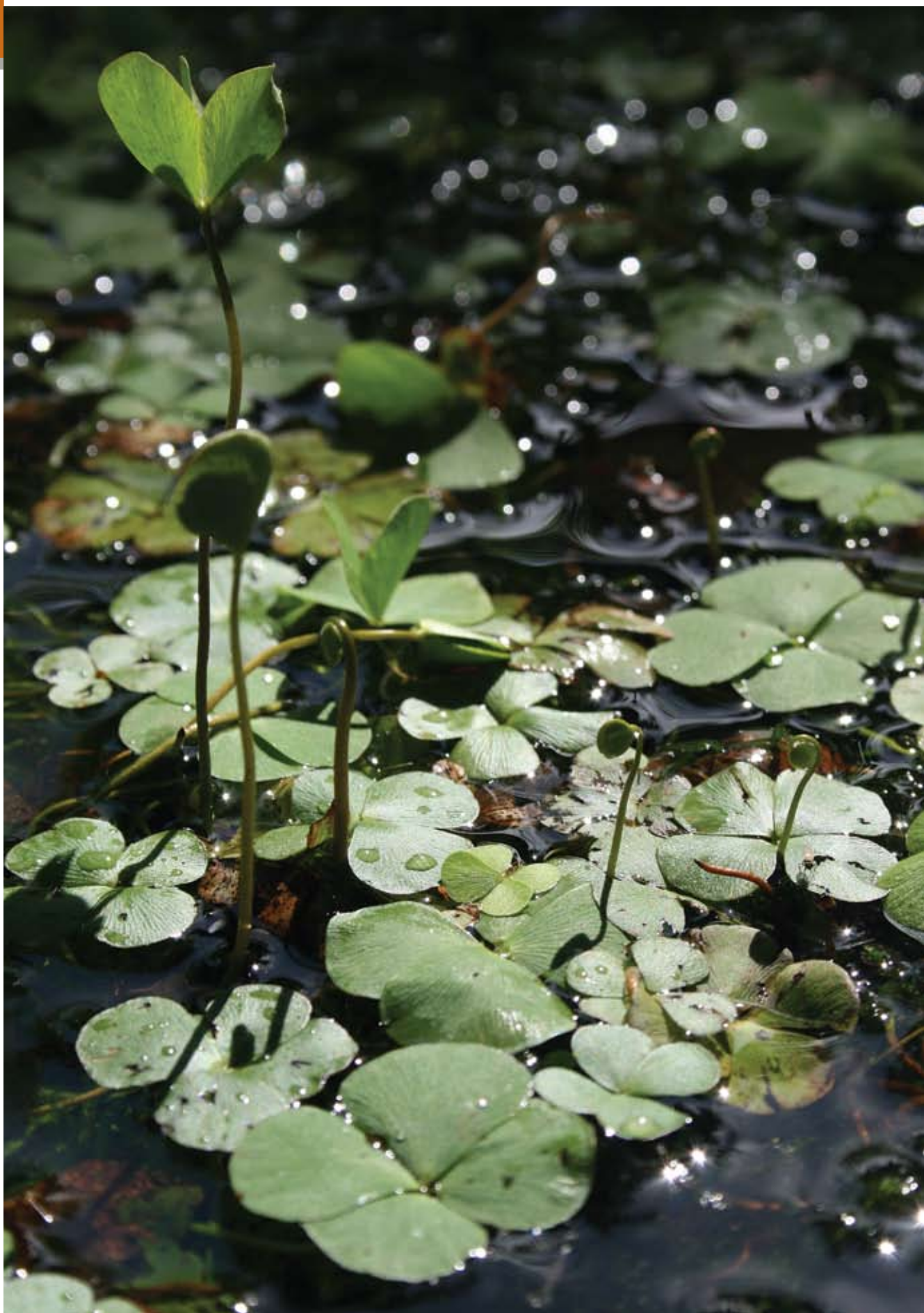

Śląskie.

przroda

jesień 2018

GÓRNEGO ŚLĄSKA

Pracujcie nieustrudzenie dla ratowania tego, co ukochaliście. Pouczajcie o tym, że idea ochrony przyrody jest ideą na wskroś demokratyczną, gdyż chroni ona skarby przyrody dla całego społeczeństwa. Przez poznanie i ochronę przyrody – do jej ukochania – oto nasze hasło!

Władysław Szafer (Chrońmy przyrodę ojczystą, Nr 1, 1945)

25 LAT W SŁUŻBIE OCHRONY PRZYRODY

Z końcem roku 2017 upłynęło 25 lat od powołania Zarządzeniem Nr 204/92 z dnia 15 grudnia 1992 roku przez Wojewodę Katowickiego, Wojciecha Czecha, Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska. Główne uroczystości jubileuszowe odbyły w dniu 16 maja 2018 r., w którym zorganizowano seminarium naukowe „Idea ochrony przyrody w służbie demokratycznego społeczeństwa – wczoraj, dziś i jutro”. W tym numerze biuletynu prezentujemy działalność Centrum, która w liczbach przedstawia się następująco.

Działalność dokumentacyjna, prowadzona w formie baz danych, zamyka się 105886 rekordami o różnorodności biologicznej, 2134 rekordami o obszarach chronionych i 2306 o obszarach godnych ochrony, 794 rekordami o ochronie czynnej i monitoringu przyrody, 3384 rekordami o ścieżkach przyrodniczych i ośrodkach edukacji ekologicznej oraz 797 innymi rekordami o przyrodzie.

Pracownicy Centrum w okresie 25 lat działalności realizowali 37 tematów badawczych, w tym 13 wieloletnich. Badania te były publikowane w ponad 200 artykułach i komunikatach naukowych oraz w ponad 300 artykułach i komunikatach popularnonaukowych.

Do roku 2017 Centrum podjęło 21 działań z zakresu ochrony czynnej (drzewa pomnikowe – 883, gniazda bociana białego – 34, nietoperze – 146 interwencji), 145 interwencji (z czego 115 w formie pisemnej), wykonało 27 inwentaryzacji i odbyło 98 wizji terenowych, udzieliło 46 konsultacji, odbyło 52 narady i spotkania, wydało 221 opinii i opracowało 6 ekspertyz, a także złożyło 38 wniosków.

W latach 1996-2017 przeprowadzono łącznie ponad 1000 działań edukacyjnych, w tym 468 warsztatów terenowych, 559 prelekcji i wykładów, 13 konkursów i 11 wystaw. Uczestniczyło w nich ponad 31000 osób, głównie młodzież szkolna. Upowszechnianie wiedzy odbywa się także poprzez prowadzenie serwisów internetowych i społecznościowych.

W latach 1995-2017 Centrum było wydawcą pięciu tytułów publikacji ciągłych (czasopisma i wydawnictwa ciągłe – łącznie 126 tomów i numerów), 20 tomów wydawnictw zwartych, 2 wydawnictw multimedialnych i 4 plakatów.

Zbiory biblioteczne zawierają 11639 woluminów wydawnictw, zbiorów kartograficznych i specjalnych oraz 14326 pozycji inwentarowych zbiorów fotograficznych.

Jerzy B. Parusel

93

Przyroda Górnego Śląska ■ J E S I Ę Ń 2018

Nature of Upper Silesia ■ AUTUMN 2018

Natur des Oberschlesien ■ HERBST 2018

Na okładce:
Marsylia czterolistna
Fot. J. B. Parusel

Upper Silesian Nature Heritage Center (1992-2017)

– scientific research

Naturerbe Zentrum von Oberschlesien (1992-2017)

– Wissenschaftliche Forschungen

9 Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska (1992-2017) – ochrona przyrody
Upper Silesian Nature Heritage Center (1992-2017)

– nature protection

Naturerbe Zentrum von Oberschlesien (1992-2017)

– Naturschutz

11 Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska (1992-2017) – edukacja
i upowszechnianie wiedzy o przyrodzie

Upper Silesian Nature Heritage Center (1992-2017)

– education and dissemination of knowledge about nature

Naturerbe Zentrum von Oberschlesien (1992-2017)

– Bildung und Verbreitung des Naturwissens

14 Działalność wydawnicza Centrum

Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska

Publishing activities of the Upper Silesian Nature

Heritage Center (1992-2017)

Verlagswesen des Naturerbe Zentrum von Ober-

schlesien

15 Biblioteka Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska

Library of the Upper Silesian Nature Heritage

Center (1992-2017)

Bibliothek des Naturerbe Zentrum von Oberschle-

sien

16 Centrum Dziedzictwa Przyrody

Górnego Śląska – 25 lat w służbie ochrony

przyrody

Upper Silesian Nature Heritage Center – 25 years in

the service of nature protection

Naturerbe Zentrum von Oberschlesien – 25 Jahre im

Umweltschutzdienst

3 Seminarium naukowe z okazji 25-lecia Cen-

trum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska

Scientific seminar on the occasion of the 25th anniver-

sary of the Upper Silesian Nature Heritage Center

Wissenschaftsseminar anlässlich des 25. Jubiläums des

Naturerbe Zentrum von Oberschlesien

4 Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego

Śląska (1992-2017) – dokumentacja wiedzy

o przyrodzie

Upper Silesian Nature Heritage Center (1992-2017) –

documentation of knowledge about nature

Naturerbe Zentrum von Oberschlesien (1992-2017) –

Dokumentation des Naturwissens

7 Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego

Śląska (1992-2017) – badania naukowe

W Y D A W C A

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska

R A D A P R O G R A M O W A

Małgorzata Strzelec (Przewodnicząca)

Jan Duda (Z-ca Przewodniczącego)

Maciej Bakes, Elżbieta Dumnicka,

Bogdan Gieburowski, Adam Hibszer, Jan Holeska,

Joanna Limańska-Chwola, Arkadiusz Nowak,

Romuald Olacek, Józef Świerad

K O L E G I U M R E D A K C Y J N E

Jerzy B. Parusel (redaktor naczelny)

Marta Duda (sekretarz redakcji)

Renata Bula, Jan Duda, Małgorzata Strzelec

A D R E S R E D A K C J I

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska

ul. Graniczna 29, 40-017 Katowice

tel.: 32 757 47 21, 32 757 47 26

e-mail: redakcja@cdpgs.katowice.pl

http://www.cdpgs.katowice.pl

R E A L I Z A C J A P O L I G R A F I C Z N A

APUS, Katowice

O P R A C O W A N I E G R A F I C Z N E

Joanna Limańska-Chwola

A U T O R Z N A K U G R A F I C Z N E G O W Y D A W C Y

Katarzyna Czermer-Wieczorek

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska zostało powołane Zarządzeniem Nr 204/92 Wojewody Katowickiego z dnia 15 grudnia 1992 roku do badania, dokumentowania i ochrony oraz prognozowania stanu przyrody Górnego Śląska. Z dniem 1 stycznia 1999 r. Centrum jest samorządową jednostką budżetową, przekazaną województwu śląskiemu Rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 listopada 1998 r.

W S K A Z Ó W K I D L A A U T O R Ó W

Biuletyn Przyroda Górnego Śląska jest recenzowanym czasopismem popularno-naukowym przeznaczonym do publikacji oryginalnych prac, krótkich komunikatów i artykułów przeglądowych o przyrodzie Górnego Śląska – jej bogactwie i różnorodności, stratach, zagrożeniach, ochronie i kształtowaniu, strukturze i funkcjonowaniu, a także o jej badaczach, miłośnikach i nauczycielach oraz postawach człowieka wobec przyrody. Przyjmujemy teksty oryginalne, o objętości 1-4 stron standardowego formatu. Zdjęcia przyjmujemy w postaci analogowej lub cyfrowej (minimalny rozmiar 10 x 15 cm i rozdzielczość 300 dpi). Ilustracje prosimy numerować i osobno dołączyć opis. Redakcja zastrzega sobie prawo dokonywania niezbędnych zmian treści artykułów bez naruszania zasadniczych myśli autora oraz zmiany tytułu. Nadesłanych maszynopisów redakcja nie zwraca. Prawa autorskie do zamieszczonych w biuletynie artykułów i zdjęć są zastrzeżone, ich reprodukcja jest możliwa jedynie za pisemną zgodą redakcji. Wydawca prosi autorów o załączenie następujących danych: stopień naukowy, miejsce pracy, krótki opis dorobku i zakres zainteresowań przyrodniczych. Autor otrzymuje dwa egzemplarze numeru.

W A R U N K I P R E N U M E R A T Y

Przyroda Górnego Śląska ukazuje się w cyklu czterech pór roku. Zamówienia na prenumeratę indywidualną i zbiorową biuletynu przyjmuje Kolporter. Biuletyn można także zaprenumerować w Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska. Warunkiem przyjęcia i realizacji zamówienia jest otrzymanie z banku potwierdzenia wpłaty na konto: Bank Zachodni WBK S.A. 9 Oddział w Katowicach, nr rach. 37150014512440034180000. Zamówione egzemplarze przesyłane będą pocztą zwykłą; można je także odebrać w biurze Centrum. Cena prenumeraty rocznej wynosi 14 zł.

Archiwalne numery biuletynu dostępne są w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej pod adresem:

<https://www.sbc.org.pl/dlibrapublication/42036#structure>.

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska oświadcza, że przetwarza dane osobowe autorów wyłącznie w celu redakcji i recenzji artykułów oraz zapewnienia ich ochronę zgodnie z warunkami określonymi w ustawie z dnia 10 maja 2018 r. o ochronie danych osobowych i w ogólnym rozporządzeniu o ochronie danych Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2016/679 z dnia 27 kwietnia 2016 r.

© Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska

Poglądy wyrażone na łamach biuletynu są poglądami autorów i niekoniecznie odzwierciedlają punkt widzenia wydawcy.

N A K Ł A D : 2000 egzemplarzy

Seminarium naukowe z okazji 25-lecia Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska

■ JERZY B. PARUSEL (CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA, KATOWICE)

W dniu 16 maja 2018 r. odbyło się seminarium naukowe „Idea ochrony przyrody w służbie demokratycznego społeczeństwa – wczoraj, dziś i jutro”, zorganizowane w ramach jubileuszu 25-lecia Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska. Patronat honorowy objął Marszałek Województwa Śląskiego, Wojciech Saługa. Patronatu medialnego udzieliły Radio Katowice i Telewizja Katowice. Jubileuszowe seminarium gościło w historycznej sali Sejmu Śląskiego w Katowicach, do której zaproszono przedstawicieli krajowych i regionalnych organów ochrony przyrody oraz współpracujące z Centrum instytucje i osoby.

Wprowadzenia muzycznego do uroczystości dokonał Sylwester Szveda z grupy „U Pana Boga za piecem”. Wykonał on 3 utwory o treści przyrodniczej: „Na Ślęzy” (tłumaczenie XIX-wiecznego tekstu Auf dem Zobten Felisa Dahna), „Ślepiotka” (o zagrożeniu rezerwatu przyrody „Ochojec”) oraz „Studnia” (o źródle w rezerwacie „Las Murckowski”).

Na seminarium zostało wygłoszonych 5 referatów. Pierwszy referat „Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska – 25 lat w służbie ochrony przyrody” został wygłoszony przez dyrektora Centrum. Prelegent przedstawił syntetycznie główne obszary działalności Centrum: dokumentacja wiedzy o przyrodzie, badania naukowe, ochrona przyrody oraz edukacja przyrodnicza i upowszechnianie wiedzy o dziedzictwie przyrody. Działania te zostały zilustrowane syntetycznymi zestawieniami statystycznymi.

Drugi referat „Z dziejów ochrony przyrody na Górnym Śląsku” wygłosił Mirosław Syniawa z Chorzowa. W swoim obszernym wystąpieniu autor dokonał przeglądu historii ochrony przyrody na Górnym Śląsku, przypominając prekursorów i twórców ochrony przyrody na tym obszarze: m.in. Goethego, Humboldta (twórcy terminu pomnik przyrody), Danna, Gloge- ra, Buckhardta, Martina, Schubego, Eisenreicha, Kot- ziasa, Czudka oraz pierwsze akty prawne chroniące przyrodę, towarzystwa ochrony przyrody i pierwsze urzędowe służby ochrony przyrody.

Trzeci referat „Naukowe podstawy ochrony przyrody” wygłosił prof. Jerzy Szwagrzyk z Uniwersytetu Rolniczego w Krakowie. Autor przedstawił ewolucję ochrony przyrody jako odrębnej dyscypliny badawczej, a także wpływ nowych narzędzi i metod badawczych, takich jak: analizy DNA, telemetria czy systemy informacji przestrzennej, które pozwoliły na badania genetyki populacji, dyspersję osobników czy wielko- skalową dynamikę zbiorowisk roślinnych. Wiedza na temat zjawisk i procesów istotnych dla ochrony przy-

rody zwiększyła się znacznie, a za tym wzrostem nie nadążają obecnie regulacje organizacyjno-prawne.

Czwarty referat „Zarządzanie ochroną przyrody w województwie śląskim” wygłosił w imieniu Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska w Katowicach Przemysław Skrzypiec. Prelegent przedstawił rys historyczny powojennego ustawodawstwa ochrony przyrody w Polsce, w tym także dyrektywy Unii Europejskiej, scharakteryzował pod względem ilościowym i powierzchniowym formy ochrony przyrody w województwie śląskim oraz przedstawił plan działań na najbliższe lata. Ukazał również nowe trendy w ochronie przyrody, takie jak zielona infrastruktura i usługi ekosystemowe.

Piąty referat „Organizacje pozarządowe w ochronie polskiej przyrody – ich rola i znaczenie oraz osiągnięcia i ograniczenia” wygłosił dr Andrzej Jermaczek z Klubu Przyrodników w Świebodzinie. Autor przedstawił stan ilościowy i jakościowy organizacji pozarządowych działających na rzecz ochrony przyrody, wymienił główne pola i formy ich działalności oraz wskazał źródła ich finansowania. Prelegent podkreślił, że wiele inicjatyw organizacji pozarządowych wspiera, a czasem zastępuje niewystarczające zaangażowanie Państwa w ochronę przyrody. Zwrócił także uwagę, że mimo wspólnych celów, współczesne Państwo nie wspiera organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną przyrody, a często, w reakcji na krytykę niedostatków ochrony administracyjnej czy działalność interwencyjną, postrzega organizacje jako elementy wrogie, utrudniające sprawną realizację przedsięwzięć gospodarczych. Swoje wystąpienie podsumował zdaniem „Paradoksalnie znaczne ograniczenie lub brak środków czy wroga postawa Państwa, powodują wzrost zaangażowania członków i sympatyków, a przecież dla skuteczności działań podejmowanych przez organizacje i trwałości ich efektów, właśnie to jest najważniejsze.”

Seminarium towarzyszyła wystawa fotograficzna „Przyroda w naszych obiektywach”, ukazująca wybrane zdjęcia fotograficzne pracowników Centrum oraz fotoreportaż o pracownikach Centrum „My w naszych obiektywach”, które były prezentowane w holu Sali Sejmu Śląskiego. Prezentowano tam także wydane dotychczas przez Centrum publikacje.

W czasie seminarium Przewodniczący Sejmiku Województwa Śląskiego, Stanisław Gmitruk, wręczył dyrektorowi Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska dyplom i Złotą Odznakę Honorową za Zasługi dla Województwa Śląskiego. Adresy okolicznościowe złożyły również dyrekcje Wydziału Ochrony Środo-

Wręczenie Złotej Odznaki Honorowej za Zasługi dla Województwa Śląskiego przez Stanisława Gmitruka

Adres okolicznościowy w imieniu Zarządu Województwa Śląskiego składa Witold Klimza

Wojciech Czech – były wojewoda katowicki, współtwórca Centrum

wiska Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego, Śląskiego Ogrodu Zoologicznego, Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska oraz Polskie Stowarzyszenie Animatorów Pedagogiki C. Freineta. ♦

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska (1992-2017) – dokumentacja wiedzy o przyrodzie

■ AGNIESZKA WROŃSKA, KATARZYNA SKOWROŃSKA-OCHMANN (CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA, KATOWICE)

Wiedza o stanie zasobów środowiska przyrodniczego jest niezbędną podstawą wszelkich działań zmierzających do ochrony przyrody, jej kształtowania i gospodarowania nią przez człowieka. Istotne są zarówno informacje współczesne, jak również dane historyczne, pozwalające określić zmiany zachodzące w środowisku przyrodniczym. Powołane w 1992 roku Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska realizuje swoje cele statutowe, między innymi poprzez gromadzenie – w postaci komputerowych baz danych – informacji o zasobach przyrody ożywionej i nieożywionej, ich zagrożeniu, ochronie oraz użytkowaniu. Źródłem danych są publikacje, materiały niepublikowane oraz badania i obserwacje prowadzone przez pracowników Centrum oraz innych przyrodników działających na terenie województwa śląskiego.

Pierwsze próby gromadzenia informacji przyrodniczej miały miejsce już w pierwszych latach funkcjonowania Centrum. Ówczesne zbiory danych miały jednak nieco inną postać niż obecne. Na przestrzeni lat zmieniał się zarówno sposób gromadzenia danych, jak również ich charakter ilościowy i zakres przestrzenny. Początkowo dane dotyczyły obszaru Górnego Śląska, a po reformie administracyjnej z 1999 roku zaczęto gromadzić je w odniesieniu do granic nowo powstałego województwa śląskiego. Pierwsze bazy przyrodnicze prowadzono analogowo (w postaci kartotek) oraz w programie Microsoft Word. W 1996 roku przystąpiono do opracowania tzw. komputerowej bazy danych o wybranych elementach przyrody Górnego Śląska w programie FoxPro. W 2005 roku zakończono pracę przy użyciu tego programu, by przejść do pracy z programem Microsoft Excel.

Pierwsze dane przestrzenne dotyczące przyrody województwa śląskiego wytworzono w Centrum w 2000 roku, jednak dopiero w 2009 roku rozpoczęto

budowę baz danych i metadanych w systemie PostgreSQL. Od tego też roku Centrum ma swój udział w tworzeniu Otwartego Regionalnego Systemu Informacji Przestrzennej (ORSIP). Ponadto, w latach 2011-2015 Centrum prowadziło, w partnerstwie z Uniwersytetem Śląskim, prace nad bazą danych o bio- i georóżnorodności województwa śląskiego w ramach projektu pt. „Ogólnodostępna baza danych bio- i georóżnorodności Województwa Śląskiego – integralna część Otwartego Regionalnego Systemu Informacji Przestrzennej, BIOGEO – SILESIA ORSIP”, współfinansowanego ze środków RPO Unii Europejskiej. Wytworzona baza danych oraz wprowadzone dane są częścią Otwartego Regionalnego Systemu Informacji Przestrzennej, które są sukcesywnie udostępniane publicznie w module Przyroda.

Nieprzerwanie od 1995 roku, w Centrum prowadzone są bazy danych o różnorodności biologicznej województwa śląskiego. Obecnie (wszystkie informacje dotyczą stanu na 31 grudnia 2017 roku) bazy te zawierają łącznie 14125 rekordów o taksonach (glonów, porostów, grzybów, roślin, zwierząt bezkręgowych i kręgowych), 485 rekordów o syntaksonach zbiorowisk roślinnych i 57 rekordów o typach siedlisk przyrodniczych. Rozmieszczenie gatunków i zbiorowisk roślinnych udokumentowane jest liczbą 89665 rekordów (tab. 1).

Bazy taksonów oraz zbiorowisk roślinnych i siedlisk przyrodniczych stanowią zbiór informacji pozwalający na określenie bogactwa przyrodniczego, tj. możliwie jak najdokładniejszej liczby organizmów żywych i ich zgrupowań stwierdzonych dotychczas w województwie śląskim. Prowadzone równolegle bazy rozmieszczenia gatunków oraz zbiorowisk roślinnych, w których wpisywane są stwierdzenia poszczególnych taksonów i syntaksonów w określonych miejscach i czasie, dostarczają wiedzy o rozmiesz-

czeniu i częstości występowania odnotowywanych elementów przyrodniczych oraz o specyfice przyrodniczej regionów województwa. Informacje zebrane w bazach danych Centrum o różnorodności biologicznej województwa śląskiego wykorzystywane są podczas sporządzania opinii, opracowań i ekspertyz przyrodniczych oraz na potrzeby planowania przestrzennego, gwarantując rzetelne podstawy rozwiązań w zakresie kształtowania i ochrony środowiska przyrodniczego. W oparciu o bazy o bioróżnorodności, Centrum kształtuje również politykę ochrony przyrody, opracowując i publikując regionalne czerwone listy, przedstawiające ocenę zagrożenia poszczególnych gatunków i ich zbiorowisk. Listy te powinny być podstawą opracowywania programów ochrony najbardziej zagrożonych elementów przyrody.

Kolejne ważne informacje przyrodnicze, dotyczące obszarów i obiektów objętych ochroną prawną, gromadzone są w trzech bazach Centrum. Od lat 90. XX wieku prowadzona jest baza danych form ochrony przyrody, będąca rejestrem – powoływanych na podstawie ustawy o ochronie przyrody – parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych,

Tabela 1. Stan baz danych o bioróżnorodności województwa śląskiego na koniec 2017 r.

Baza danych	Liczba rekordów	
	Taksony/syntaksony /typy/obiekty	Rozmieszczenie
Glony	1726	98
Porosty	825	1244
Grzyby	1244	1330
Rośliny	2281	12400
Zwierzęta bezkręgowce	7556	9688
Zwierzęta kręgowce	493	63409
Zbiorowiska roślinne	485	1496
Zdjęcia fitosocjologiczne	1554	
Siedliska przyrodnicze	57	-

Obuwik pospolity

Fot. J. B. Parusel

Szklarnik leśny

Fot. A. Miszt

Wymyk szarawy

Fot. A. Miszt

Kwaśna buczyna górską

Łęg jesionowo-olszowy

obszarów chronionego krajobrazu, obszarów Natura 2000, pomników przyrody, stanowisk dokumentacyjnych, użytków ekologicznych i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych. Każdej formie ochrony przyrody przypisana jest informacja opisowa, zgodnie z aktem prawnym ją powołującym, a także dane przestrzenne obejmujące przebieg jej granic. Obecnie w bazie tej jest niemal 2000 rekordów, z czego 75% stanowią pomniki przyrody ożywionej (tab. 2).

Baza danych stref ochronnych ujęć wód powierzchniowych i podziemnych zawiera atrybuty opisowe i przestrzenne wprowadzone w oparciu o akt prawny powołujący daną strefę. W bazie znajduje się 176 rekordów, z czego 41 dotyczy stref ochrony pośredniej ujęć wód podziemnych i powierzchniowych, a resztę stanowią dane o strefach ochrony bezpośredniej. W bazie danych Głównych Zbiorników Wód Podziemnych (GZWP) gromadzone są informacje opisowe i przestrzenne o głównych zbiornikach wód podziemnych, ustanowionych i chronionych ze względu na szczególną rolę jaką pełnią w zaopatrzeniu ludności w wodę pitną. Dane te zostały pozyskane z Centralnej

Bazy Danych Geologicznych (CBDG), prowadzonej przez Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy, Krajowy Zarząd Gospodarki Wodnej, a następnie przetworzone na potrzeby obecnej postaci bazy. Aktualnie w bazie znajduje się 46 rekordów, z czego niemal połowa dotyczy również projektowanych obszarów ochronnych dla poszczególnych zbiorników (tab. 2).

Trzy następne bazy prowadzone w Centrum, dotyczą obszarów i obiektów przyrodniczych godnych ochrony. Baza danych cennych obszarów przyrody ożywionej zawiera informacje o obszarach wartościowych przyrodniczo, kluczowych dla zachowania równowagi ekologicznej w skali lokalnej, a nawet regionalnej, ale nie objętych ochroną prawną. Zasoby przyrodnicze tych obszarów są niejednokrotnie unikalne, rzadkie i reprezentatywne dla danego regionu i z tych względów wskazane są do objęcia różnymi formami ochrony prawnej. Siostrzana baza danych cennych obiektów przyrody nieożywionej zawiera informacje o pojedynczych odsłonięciach, grupach odsłoneń, skałkach, głazach narzutowych, formach

krasowych i wietrzeniowych oraz innych obiektach geologicznych wyróżniających się w skali regionu. Bazy te, zawierające dane opisowe i przestrzenne, liczą łącznie ponad 2300 rekordów (tab. 3).

Baza danych korytarzy ekologicznych służy gromadzeniu informacji opisowych i przestrzennych o korytarzach ekologicznych, tj. o strukturach przyrodniczych różnej wielkości i o różnorodnej kompozycji siedlisk, które zapewniają naturalną łączność pomiędzy różnymi jednostkami przestrzennymi krajobrazu, decydując o ich przestrzennej spójności i umożliwiając tym samym przebieg procesów biologicznych, w tym migracje grzybów, roślin i zwierząt. Korytarze ekologiczne wyznaczone zostały w 2007 roku i od tamtej pory zgromadzono dane o ponad 300 obiektach. Wymagają one ciągłej aktualizacji w związku z dynamicznym procesem zagospodarowywania przestrzeni, w tym korytarzy ekologicznych, których ochrony w formie obszarów chronionego krajobrazu w województwie śląskim się nie praktykuje. Ponadto, należy również wspomnieć o będących w posiadaniu Centrum zbiorach danych przestrzennych dotyczących przejść dla zwierząt w ciągach autostrad i dróg ekspresowych w województwie śląskim (tab. 3).

Centrum gromadzi także dane dotyczące istotnych działań związanych z przyrodą województwa śląskiego. Baza danych o ochronie czynnej roślin, zwierząt i siedlisk przyrodniczych stanowi rejestr projektów czynnej ochrony, które były lub są prowadzone od 2005 roku (również rozpoczętych wcześniej, ale

Rzekotka drzewna

Soplówka bukowa

Cieszyńianka wiosenna

Trzmiel rudy

Tabela 2. Stan baz danych o obszarach i obiektach chronionych w województwie śląskim na koniec 2017 r.

Forma ochrony przyrody	Liczba rekordów
Otulina parku narodowego	1
Rezerwat przyrody	65 + 7 otulin
Obszar Natura 2000	5 OSO + 40 OZW
Park krajobrazowy	8
Obszar chronionego krajobrazu	15
Zespół przyrodniczo-krajobrazowy	22
Użytek ekologiczny	84
Stanowisko dokumentacyjne przyrody nieożywionej	11
Pomnik przyrody	1654
pomnik przyrody ożywionej (drzewa i krzewy)	1488 + 89 zniesione
powierzchniowy pomnik przyrody	10
pomnik przyrody nieożywionej	67
Strefy ochronne ujęć wód powierzchniowych i podziemnych	176
Główne Zbiorniki Wód Podziemnych (GZWP) i Lokalne Zbiorniki Wód Podziemnych oraz ich obszary ochronne	24 GZWP + 22 obszary ochronne

Tabela 3. Stan pozostałych baz danych o przyrodzie województwa śląskiego na koniec 2017 r.

Baza danych	Liczba rekordów
Obszary i obiekty przyrodnicze godne ochrony	2306
przyrody ożywionej	749
przyrody nieożywionej	1557
Czynna ochrona przyrody (roślin, zwierząt i siedlisk przyrodniczych)	696
Monitoring stanu przyrody	98
projekty	4
powierzchnie monitoringu	94
Przejścia dla zwierząt w ciągach autostrad i dróg ekspresowych	250
Stanowiska oraz korytarze ekologiczne bobrów	215

kontynuowanych po 2005 r.), a także planowanych. Baza dotyczy projektów prowadzonych na terenie województwa śląskiego (zarówno w skali wojewódzkiej, jak i mniejszej), a także projektów o zasięgu szerszym niż wojewódzki, których określone działania realizowane są w granicach województwa śląskiego. W przypadku ochrony ex situ uwzględniono projekty realizowane poza granicami województwa śląskiego, jeśli to na tym terenie pozyskano rośliny lub zwierzęta objęte czynną ochroną. Dane w bazie czynnej ochrony przyrody, liczącej 696 rekordów (tab. 3), pozyskano na drodze ankietyzacji przeprowadzonej na przełomie lat 2010/2011 oraz ponownie w 2013 roku.

Od 2013 roku prowadzona jest baza danych o projektach monitoringu stanu przyrody, gromadząca informacje na temat projektów monitoringowych, w ramach których – zgodnie z definicją monitoringu przyrodniczego – realizowano regularne obserwa-

Przylaszczka pospolita

Cebulica syberyjska

cje i pomiary wybranych składników i elementów przyrody, w oparciu o wyznaczone powierzchnie monitoringowe. Zakres terytorialny tej bazy, liczącej prawie 100 rekordów (tab. 3), wyznaczają granice województwa śląskiego. Obejmuje ona zarówno projekty niewielkie, dotyczące niedużych obszarów lub nawet pojedynczych stanowisk monitorowanych gatunków lub siedlisk, jak i projekty swoim zasięgiem wykraczające poza ramy wojewódzkie, pod warunkiem, że na terenie województwa śląskiego wyznaczone zostały powierzchnie badawcze dla tych projektów.

W celu popularyzacji miejsc ciekawych przyrodniczo w województwie śląskim, w 2009 roku powstała w Centrum baza danych o ścieżkach przyrodniczych i ośrodkach edukacji ekologicznej. Zawiera ona infor-

Kwiczol

Rosiczka okrągłolistna

Tabela 4. Stan bazy danych o ścieżkach przyrodniczych i ośrodkach edukacji ekologicznej oraz Kartoteki Instytucji Ochrony Przyrody na koniec 2017 r.

Baza danych	Liczba rekordów
Ścieżki przyrodnicze i ośrodki edukacji ekologicznej	3384
ścieżki przyrodnicze	290
przystanki na ścieżkach	2872
zagadnienia ogółem	38
zagadnienia na ścieżkach	670
ośrodki edukacji ekologicznej	40
Kartoteka Instytucji Ochrony Przyrody	332

macje przydatne do planowania zajęć dydaktycznych i wycieczek przyrodniczych przez placówki wychowawczo-oświatowe lub innych zainteresowanych. Baza liczy ponad 3300 rekordów (tab. 4), z których każdy ma część opisową, a ośrodki edukacji, ścieżki i przystanki – także lokalizację. Dane te pochodzą z ankiet, publikacji, Internetu oraz z inwentaryzacji terenowych. Znacznie dłużej, bo już od 1995 roku, prowadzona jest Kartoteka Instytucji Ochrony Przyrody, tj. baza instytucji i organizacji działających na rzecz ochrony przyrody w województwie śląskim.

We wcześniejszych latach działalności, w Centrum prowadzono również bazy, które obecnie nie są już rozwijane. Była to, założona w 1995 roku, Kartoteka Przyrodniczych Tematów Badawczych, do której dane zbierano drogą ankietyzacji. W 2007 roku baza ta zawierała 362 tematy badawcze oraz 280 tematów prac

Wiewiórka pospolita

Fot. K. Sokół

Dzięcioł zielony

Pająk z rodzaju kolczak

doktorskich i habilitacyjnych, realizowanych przez 28 instytucji. Ze względu na brak woli współpracy ze strony instytucji naukowo-badawczych, dostarczających informacji, zaniechano aktualizacji bazy. Baza aktów prawnych zawierała informacje o dokumentach krajowych (ustawy, rozporządzenia), ale też europejskich (dyrektywy) i międzynarodowych (konwencje). Uzupełniona została o różnego rodzaju programy, polityki i strategię, a także materiały pomocne w interpretacji prawa. W związku z upowszechnieniem licznych internetowych katalogów aktów prawnych oraz szybkimi i licznymi zmianami w porządku prawnym baza nie jest uzupełniana. W ramach Kartoteki Przyrodników opublikowano biogramy 300 przyrodników, działających na Śląsku do roku 1945 roku, w wydany w 2006 roku „Słowniku biograficznym przyrodników śląskich”. Ponadto, biogramy śląskich przyrodników ukazywały się na łamach kwartalnika „Przyroda Górnego Śląska”.

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska już od 25 lat gromadzi, oprócz dokumentacji opisowej i fotograficznej, dane w postaci komputerowych baz danych. Zebrane w ten sposób informacje porządkują naszą wiedzę o zasobach przyrodniczych województwa śląskiego i umożliwiają różnorodną dalszą analizę. Wiedza zgromadzona w bazach danych Centrum służy zarówno przyrodzie i jej ochronie, jak również ludziom, którzy chcą poznać różnorodność przyrody województwa śląskiego. ♦

Sarna

Fot. J. B. Parusel

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska (1992-2017) – badania naukowe

■ KRZYSZTOF MUSIK (CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA, KATOWICE)

Pracownicy Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska w okresie 25 lat działalności realizowali 37 tematów badawczych, w tym 13 wieloletnich. Mając na celu jak najlepsze poznanie środowiska naturalnego regionu, oprócz szeroko pojętych inwentaryzacji przyrodniczych i wizji terenowych, przedmiotami szczegółowych badań były: chomik europejski, drobne ssaki, gatunki i siedliska przyrodnicze z Dyrektywy Siedliskowej, jęczyzka syberyjska, liczydło górskie, mięczaki, niedźwiedź brunatny, nietoperze, owady społeczne, ptaki, ważki, zbiorowiska leśne, zaroślowe, łąkowe i źródłiskowe oraz żubr europejski.

Najdłużej realizowanym tematem badawczym, rozpoczętym jeszcze przed działalnością Centrum, prowadzonym nieprzerwanie od 1982 roku jest „Monitoring stanu populacji liczydła górskiego (*Streptopus amplexifolius*) w rezerwacie „Ochojec” w Katowicach”. W ramach tematu prowadzono badania nad populacją tej górskiej rośliny na dwóch stałych powierzchniach badawczych. W każdym sezonie wegetacyjnym dwukrotnie (w maju i lipcu) prowadzono obserwacje ekologiczne i pomiary biometryczne. Dodatkowo pobrane były nasiona do analiz laboratoryjnych, w celu przebadania zdolności kiełkowania. W latach 2008-2010 przeprowadzono również porównawcze badania genetyczne liczydła górskiego na wybranych 15 stanowiskach w górach i poza nimi.

Krótko po tym jak Centrum zostało powołane, zaczęto realizować temat „Inwentaryzacja geobotaniczna zbiorowisk łąkowych Wyżyny Śląskiej”. Badania terenowe prowadzono w latach 1995-1999, na co składało się 13 wyjazdów terenowych, wykonanie 26 spisów florystycznych oraz 32 zdjęć fitosocjologicznych. Zebrany materiał zielnikowy oznaczono, uporządkowano dane ze spisów florystycznych, założono kartotekę gatunków i zbiorowisk łąkowych oraz wykonano dokumentację fotograficzną. Także w roku 1995 wykonano opracowanie syntetyczne „Pszczynskie żubry”, które było podstawą założenia bazy danych o wszystkich żubrach hodowanych na ziemi pszczyńskiej, na bieżąco uzupełnianej. W ramach tematu gromadzona jest bibliografia żubrów pszczyńskich.

W 1999 roku rozpoczęto temat „Monitoring i ochrona populacji niedźwiedzia brunatnego w województwie śląskim”. Opracowano szczegółową kartę obserwacji niedźwiedzia, przeznaczoną dla obserwatorów terenowych. W ramach prowadzonego tematu gromadzono dane ankietowe o występowaniu tego dużego drapieżnika w Beskidach. Wyniki monitoringu gromadzone są w postaci bazy danych.

Również w 1999 podjęto badania bezkręgowców, z dwoma tematami – „Rozpoznanie składu gatunkowego i stanu ilościowego fauny pszczołowych województwa śląskiego” oraz „Inwentaryzacja fauny mrówek w wybranych rezerwach przyrody województwa śląskiego”. Pierwszy z nich realizowany był do 2005 roku, drugi do 2007 roku. Efektem prac było bliższe poznanie hymenopterofauny województwa śląskiego, natomiast wyniki opracowano w formie raportu.

Rok 1999 zaowocował również opracowaniem programu pełnej restytucji paproci – marsylii czterolistnej na stanowiska zastępcze. W obrębie tego tematu badawczego, oprócz zabiegów ochrony, prowadzono monitoring i obserwacje populacji tej rośliny w Miejskim Ogrodzie Botanicznym w Zabrzu oraz w Rudach Raciborskich i Mysłowicach. Przeprowadzono również badania genetyczne w Katedrze Genetyki Uniwersytetu Śląskiego materiału roślinnego ze stanowisk w Polsce, na Słowacji oraz w Niemczech i Francji.

W 2000 roku rozpoczęto pięcioletni temat badawczy „Monitoring i czynna ochrona owadów pszczołowych”. W tym celu zakupiono 10 sztucznych gniazd lęgowych dla pszczoł samotnic i zainstalowano je w różnych częściach województwa śląskiego. W następnych latach kontrolowano stopień zasiedlenia gniazd oraz prowadzono analizę entomologiczną składu gatunkowego i ilościowego w celu wypracowania strategii czynnej ochrony tej grupy bezkręgowców. Wyniki prac przedstawiono pod postacią merytorycznego sprawozdania.

Rok 2002 zaowocował rozpoczęciem badań odnotofauny w województwie śląskim, czyli realizacją tematu badawczego „Monitorowanie ważek w województwie śląskim”, w ramach którego w przeciągu 14 lat zinwentaryzowano 296 stanowisk ważek. Odnotowano 65 gatunków, z czego 5 zanotowano po raz pierwszy na Górnym Śląsku, a w porównaniu z historycznymi doniesieniami stwierdzono zanik 3 gatunków. Na wielu stanowiskach prowadzono coroczny monitoring gatunków chronionych. Efektem prac pracowników Centrum było ustanowienie 3 stref ochrony dla najmniejszej, ściśle chronionej ważki występującej w Polsce – iglicy małej. Dodatkowo prowadzono również monitoring występowania ciepłolubnych gatunków ważek.

Od roku 2003 Centrum nieprzerwanie prowadzi temat badawczy „Monitoring populacji *Ligularia sibirica* w ostoi Natura 2000 Suchy Młyn”. W jego ramach pracownicy wykonują monitoring populacji tej

Marsylia czterolistna

Fot. J. B. Parusel

Iglica mała

Fot. A. Miszt

Licydło górskie

Fot. J. B. Parusel

Chomik europejski

Fot. K. Sokół

Jęczyzka syberyjska

Fot. K. Musik

Żubr europejski

Fot. J. B. Parusel

bardzo rzadkiej rośliny w Polsce. Corocznie prowadzi się kontrolę stanowiska jęczmiki w trakcie jej kwitnienia oraz wykonuje się pomiary biometryczne poszczególnych osobników, a wyniki wprowadzane są do bazy MapInfo. W latach 2008 i 2017 wykonano również za zgodą Regionalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska zabiegi ochrony czynnej jęczmiki syberyjskiej.

W 2006 roku rozpoczęto temat badawczy „Monitoring rozmieszczenia i liczebności chomika europejskiego (*Cricetus cricetus*) na terenie województwa śląskiego”. Przez następne lata skontrolowano pod kątem obecności chomika kilkanaście gmin naszego województwa, z czego szczegółowe, coroczne kontrole prowadzono w Siemianowicach Śląskich, Chorzowie czy Piekarach Śląskich.

W latach 2006-2013 realizowano temat „Występowanie i ekologia bezkręgowców wodnych, ze szczególnym uwzględnieniem mięczaków w wybranych zbiornikach i ciekach wodnych województwa śląskiego”, w ramach którego prowadzono badania malakologiczne dotyczące między innymi występowania błotniarki wysmukłej.

Od 2010 roku Centrum uczestniczy w monitoringu przyrodniczym „Wojewódzkiego Programu Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko-Częstochowskiej Owca Plus do roku 2020”. W jego ramach prowadzone są badania na temat wpływu użytkowania pasterskiego na stan siedlisk przyrodniczych, populacje rzadkich i zagrożonych gatunków roślin oraz różnorodność biologiczną. Monitoring prowadzony jest na wyznaczonych powierzchniach badawczych w zakresie ogólnym oraz szczegółowym, dla gatunków takich, jak: zawilec wielkokwiatowy, dzwonek piłkowany, zimowit jesienny i przytulia krakowska oraz siedlisk przyrodniczych: muraw bliźniczkowych, muraw kserotermicznych, niżowych i górskich łąk kośnych.

Dodatkowo, poza wyszczególnionymi tematami badawczymi, pracownicy Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska prowadzili 26 tematów badawczych realizowanych w krótszych terminach,

Symposium Odonatologiczne PTE w Węglówce (2011)

zazwyczaj przez jeden lub dwa sezony wegetacyjne. Prowadzono inwentaryzacje przyrodnicze, monitoring gatunków rzadkich oraz chronionych, badano stan zachowania środowisk oraz prowadzono szeroko zakrojone obserwacje przyrodnicze.

Wyniki swoich badań pracownicy Centrum opublikowali w ponad 200 artykułach i komunikatach naukowych, zamieszczonych w czasopiśmie krajowych i zagranicznych oraz w ponad 300 artykułach i komunikatach popularnonaukowych.

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska wielokrotnie zlecało wykonanie inwentaryzacji przyrodniczych specjalistom i przyrodnikom. Krótko po rozpoczęciu działalności tego typu prace wykonywane były w rezerwatach przyrody, w celu lepszego poznania bioróżnorodności tych obszarów. Wykonywane były głównie inwentaryzacje briologiczne oraz koleopterologiczne.

Pracownicy Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska w okresie 25 lat działalności uczestniczyli w różnorodnych formach aktywności naukowej. Umożliwiło to prezentacje otrzymanych wyników z realizowanych własnych tematów badawczych i inwentaryzacji przyrodniczych. Dzięki takiej aktywności oraz spotkaniom z innymi przyrodnikami możliwa była wymiana informacji o charakterze naukowym, co przyczyniało się do ułatwienia rozwiązywania problemów pojawiających się w trakcie pracy na rzecz ochrony przyrody województwa śląskiego. Pracownicy Centrum uczestniczyli łącznie w 279 konferencjach naukowych, z czego 33 miały charakter międzynarodowy, a 246 ogólnopolski lub regionalny. Czynny charakter, a więc wygłoszenie referatu naukowego lub prezentacja posteru miało miejsce na 57 konferencjach. Warto odnotować obecność przyrodników

Centrum na międzynarodowych spotkaniach takich, jak Molluscan Forum w Londynie, Environmental changes and biological assessment w Ostrawie czy 22. European Vegetation Survey Workshop w Rzymie.

Pracownicy Centrum są również wieloletnimi członkami towarzystw naukowych i aktywnie uczestniczyli w ich spotkaniach. Prelekcje lub postery prezentowane były na 28 spotkaniach lub konferencjach towarzystw, natomiast łącznie pracownicy Centrum uczestniczyli w takich zjazdach ponad 120 razy. Regularnie uczestniczono w spotkaniach Śląskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Botanicznego, Śląskiego Towarzystwa Entomologicznego, w Krajowych Seminariach Malakologicznych (organizowanych przez Stowarzyszenie Malakologów Polskich), Zjazdach Ornitologów Śląska, Zjazdach Ornitologów Polski Południowo-Wschodniej (organizowanych przez Małopolskie Towarzystwo Ornitologiczne) oraz spotkaniach Górnośląskiego Koła Ornitologicznego.

Poza konferencjami oraz zjazdami towarzystw naukowych, pracownicy aktywnie uczestniczyli w seminariach naukowych, jubileuszowych lub metodologicznych. W 4 tego typu spotkaniach uczestniczono czynnie – wygłaszając referat naukowy lub poprzez członkostwo w Komitecie naukowym, natomiast biernie uczestniczono w 22 seminariach.

By jak najlepiej dokumentować, chronić i poznawać otaczające nas środowisko przyrodnicze pracownicy Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska nieustannie podnoszą swoje kwalifikacje. W tym celu uczestniczyli łącznie w 98 szkoleniach i warsztatach. W służbie ochrony przyrody idą z nurtem rozwijających się technologii gromadzenia informacji i wykorzystania danych przestrzennych. W okresie zatrudnienia w Centrum dwóch pracowników uzyskało stopień naukowy doktora nauk biologicznych, a dwóch dalszych gromadziło materiały do prac doktorskich.

Ponadto pracownicy Centrum aktywnie udzielali się w spotkaniach informacyjnych, debatach dotyczących środowiska czy wydarzeniach związanych z popularyzacją wiedzy o przyrodzie. ♦

Pracownicy Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska w trakcie badań przyrodniczych

Aleja kasztanowców zwyczajnych w Łące – projektowany pomnik przyrody (1997)

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska (1992-2017) – ochrona przyrody

JERZY B. PARUSEL (CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA, KATOWICE)

Jednym z kluczowych obszarów działalności Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska jest ochrona przyrody. Prowadzona jest ona w różnych formach. Ochrona czynna dotyczyła konserwacji gniazd bociana białego, ratowania zagrożonych nietoperzy, ochrony stanowiska jęczyczki syberyjskiej w obszarze Natura 2000 oraz interwencji w sprawie zagrożonych elementów przyrody lub całych obszarów, w tym podejmowanych na prośbę mieszkańców gmin. Centrum opracowywało dokumentację i składało wnioski w sprawie objęcia ochroną prawną obiektów (pomniki przyrody ożywionej i nieożywionej) i obszarów cennych przyrodniczo, a także aktywnie uczestniczyło w wyznaczaniu obszarów Natura 2000 w województwie śląskim. W oparciu o czerwoną listę roślin naczyniowych Górnego Śląska (1996) przygotowano i przesłano do wojewody katowickiego listę gatunków regionalnie zagrożonych celem objęcia ich ochroną prawną (lista ta nie została wprowadzona). Pozytywnie natomiast został rozpatrzony wniosek Centrum z roku 2015 o objęcie ochroną gatunkową w województwie śląskim dwulistnika pszczelego, który został objęty ochroną w roku 2017 na podstawie zarządzenia Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska w Katowicach. W roku 1999 został opracowany program pełnej restytucji marsylii czterolistnej, która wyginęła na jedynych w Polsce stanowiskach zlokalizowanych na Górnym Śląsku. W roku 2007 zorganizowano kampanię informacyjną z okazji jubileuszu 25-lecia rezerwatu przyrody „Ochojec”, której celem było ukazanie walorów przyrodniczych tego miejsca oraz zagrożenia w związku z projektami miasta Katowice poprowadzenia drogi przez rezerwat. Aktywność naukowa, dydaktyczna i społeczna w tym okresie została podsumowana w obszernej monografii rezerwatu (2009). W ostatnich latach pracownicy Centrum uczestniczyli w pracach nad projektami działań ochronnych i zadań ochronnych, w tym w obszarach Natura 2000 wyznaczonych w województwie śląskim.

Istotną rolę w ochronie przyrody województwa odgrywają czerwone listy zagrożenia gatunków i zbiorowisk roślinnych. Dotychczas staraniem Centrum zostały opracowane i opublikowane czerwone listy roślin naczyniowych (1996), kręgowców (1996), wątrobowców (1997), mchów (1997), zbiorowisk roślinnych (1997), chrząszczy (1998), motyli dziennych (1998),

grzybów większych (1999), porostów (1999), mięczaków słodkowodnych (2001) i pajaków (2001) Górnego Śląska (w granicach byłych województw: bielskiego, częstochowskiego, katowickiego i opolskiego). W latach 2012-2013 opublikowano nowe czerwone listy glonów, słuzowców, porostów, mszaków, roślin naczyniowych, ważek, chrząszczy, ślimaków słodkowodnych, ryb i minogów, płazów i gadów, ptaków i ssaków oraz zbiorowisk roślinnych, mszystych i porostów województwa śląskiego. Wyniki oceny zagrożenia powinny służyć do opracowania regionalnych programów ochrony gatunków zagrożonych oraz regionalnych list ochrony gatunkowej.

Bieżące działania z zakresu ochrony przyrody to opiniowanie projektów aktów prawnych, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, planów urządzania lasu nadleśnictw, planów ochrony rezerwatów przyrody oraz dokumentów z zakresu gospodarki wodnej, a także podejmowanie interwencji z inicjatywy własnej lub mieszkańców województwa. Ważnym działaniem na rzecz ochrony przyrody województwa śląskiego jest sporządzanie prognoz dla dokumentów strategicznych przygotowywanych przez samorząd województwa. W działalności opiniodawczo-doradczej Centrum ściśle współpracuje z wydziałami Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego, a zwłaszcza z Wydziałem Planowania Strategicznego i Przestrzennego (obecnie z Wydziałem Rozwoju Regionalnego), Wydziałem Terenów Wiejskich i Wydziałem Ochrony Środowiska. Dyrektor Centrum uczestniczy także od wielu lat w pracach Regionalnej Rady Ochrony Przyrody (wcześniej Wojewódzkiej Komisji Ochrony Przyrody) i Regionalnej (wcześniej Wojewódzkiej) Komisji ds. Ocen Oddziaływania na Środowisko.

Najważniejszym dokumentem z zakresu ochrony przyrody, którego inicjatorem, współwykonawcą i konsultantem było Centrum, jest „Strategia ochrony przyrody województwa śląskiego do roku 2030”, przyjęta Uchwałą Sejmiku Województwa Śląskiego Nr IV/28/2/2012 z dnia 12 listopada 2012 r. Jest to pierwsza w Polsce regionalna strategia ochrony przyrody.

Oprócz ważniejszych działań z zakresu ochrony przyrody, wymienionych w tabeli, do roku 2017 podjęto 14 działań z zakresu ochrony czynnej, 145 interwen-

Społeczne akcje sprzątania rezerwatu przyrody „Ochojec” w Katowicach

Fot. J. B. Parusel (2017)

Nietoperze są przedmiotem licznych interwencji

Fot. J. B. Parusel (2012)

Platforma gniazdowa na kominie w Halembie

Fot. K. Henel (2000)

Sztuczne gniazdo dla pszczoł samotnic w Dzieńkowicach

Fot. J. B. Parusel

cji (z czego 115 w formie pisemnej), wykonano 27 inwentaryzacji i odbyto 98 wizji terenowych, udzielono 46 konsultacji, odbyto 52 narady i spotkania, wydano 221 opinii i opracowano 6 ekspertyz, a także złożono 38 wniosków.

Z archiwum Centrum

Uczestnicy zakończenia kampanii informacyjnej z okazji 25-lecia rezerwatu przyrody „Ochojec” w Katowicach

Fot. J. B. Parusel

Aleja dębowa w Kozłowie – projektowany pomnik przyrody (1996)

Ważniejsze działania z zakresu ochrony przyrody prowadzone przez Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska do roku 2017

Nazwa działania	Lata realizacji	Efekty rzeczowe działania
Dokumentacja istniejących i projektowanych pomników przyrody	1996-1998	Dokumentacja dendrologiczna 883 drzew
Czynna ochrona gniazd bociana białego w województwie katowickim	1997-2001	Przeprowadzenie remontu (instalacja platform metalowych i drewnianych) 34 gniazd. W ramach programu prowadzono również konsultacje, wizje terenowe, a także interwencje. Wydano specjalną wkładkę o programie do numeru 13/1998 Przyrody Górnego Śląska
Program pełnej restytucji marsylii czterolistnej <i>Marsilea quadrifolia</i> na Górnym Śląsku	1999-2017	Opracowano program i strategię introdukcji gatunku. Przeprowadzono wizję terenową potencjalnych miejsc restytucji. W roku 2002 wprowadzono gatunek do hodowli zachowawczej w Miejskim Ogrodzie Botanicznym w Zabrzu oraz na stanowiska obserwacyjne w Rudach i w Mysłowicach-Dzieńkowicach, a w roku 2012 dokonano ponownego zasilenia populacji w Zabrzu. Przeprowadzono porównawcze badania genetyczne populacji ze stanowisk w Polsce, Słowacji, Niemczech i Francji. Na ukończeniu jest krajowa monografia gatunku
Program czynnej ochrony dziko żyjących pszczoł samotnic	2000-2004	Instalacja i kontrola 10 sztucznych gniazd lęgowych oraz doskonalenie metod ochrony pszczoł
Ochrona nietoperzy	2001-2017	78 interwencji bezpośrednich, 49 konsultacji, 19 wizji terenowych
Europejska sieć ekologiczna Natura 2000 w województwie śląskim	2002-2017	Uczestniczono (2002) w pracach Wojewódzkiego Zespołu Realizacyjnego ds. sieci Natura 2000. Opracowano i weryfikowano, we współpracy z Instytutem Ochrony Przyrody PAN w Krakowie, dokumentację (SDF-y) dla 47 obszarów. Aktywnie uczestniczono w tworzeniu przez organizacje pozarządowe tzw. „Shadow-list” oraz opiniowano rozporządzenia Ministra Środowiska dotyczące obszarów Natura 2000. Uczestniczono aktywnie w pracach nad planami zadań ochronnych dla obszarów włączonych już do sieci ekologicznej: uczestniczono w 24 spotkaniach konsultacyjnych, opiniowano 19 projektów zarządzeń w tej sprawie oraz odbyło 1 wizję terenową
Ochrona cieków wodnych	2004-2016	Dokonano 221 wizji terenowych i wydano 305 opinii. Wzięto udział również w 2 rozprawach administracyjnych w sprawie pozwoleń wodno-prawnych

Łąński Potok to jeden w bardzo wielu cieków, który chroniono przed pracami hydrotechnicznymi

Fot. K. Sokół

Pomnik przyrody w Goczałkowicach

Fot. J. B. Parusel (1996)

Projektowany pomnik przyrody w Łędzinach

Fot. M. Kocurek (1996)

Pomnik przyrody w Baranowicach

Fot. J. B. Parusel (1996)

Hodowla żubrów pszczyńskich jest stale monitorowana

Fot. J. B. Parusel

Proponowany w roku 2002 obszar Natura 2000 Ostoja Goczałkowicka dla restytucji marsylii czterolistnej

Fot. J. B. Parusel

Pobór marsylii czterolistnej z Zakładu Fizjografii i Arboretum w Bolestraszczykach (2012)

Fot. J. B. Parusel

Zajęcia dydaktyczne w rezerwacie „Las Murkowski”

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska (1992-2017) – edukacja i upowszechnianie wiedzy o przyrodzie

AGATA KLOCZKOWSKA, AGNIESZKA WOWER (CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA, KATOWICE)

Działalność edukacyjna Centrum prowadzona jest od początku istnienia jednostki. Uczestnikom naszych zajęć chcemy pokazać piękno, zróżnicowanie i wyjątkowość przyrody naszego regionu. Wspólnie poznajemy przyrodniczo cenne miejsca w naszym województwie oraz przyrodę najbliższej okolicy szkoły czy przedszkola. Umożliwiamy uczestnikom zajęć edukacyjnych bezpośredni kontakt z przyrodą. Naszym celem jest również popularyzowanie idei ochrony przyrody i kształtowanie właściwych wobec niej postaw.

Działalność edukacyjna Centrum jest zróżnicowana i obejmuje m.in. realizację programów i projektów edukacyjnych, organizację konkursów, prowadzenie baz danych, gromadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych oraz opracowywanie stron internetowych.

Oferta edukacyjna Centrum jest bezpłatna i skierowana do wszystkich grup wiekowych dzieci i młodzieży oraz nauczycieli i edukatorów przyrodniczych z terenu województwa śląskiego.

PROGRAMY EDUKACYJNE

■ Przyroda wokół Nas

Projekt edukacyjny realizowany od 1995 roku, uzupełniający treści programów szkolnych i przedszkolnych o regionalne zagadnienia z zakresu przyrody, ekologii, geografii i ochrony przyrody. Zajęcia prowadzone są w formie prelekcji lub warsztatów odbywających się na terenie placówek oświatowych oraz zajęć terenowych w miejscach o szczególnych walorach przyrodniczych lub w najbliższym przyrodniczym otoczeniu szkoły.

Celem działań edukacyjnych jest popularyzowanie idei ochrony przyrody, ukazanie zróżnicowania przyrodniczego naszego regionu, poznawanie miejsc przyrodniczo cennych oraz umożliwienie bezpośredniego kontaktu z przyrodą.

Do 2017 roku w ramach programu zrealizowano 433 warsztaty terenowe dla 10500 uczniów i nauczycieli oraz 475 prelekcji dla 14099 uczniów i nauczycieli.

■ Przyroda Ahoj!

Projekt edukacyjny skierowany do harcerzy drużyn wodnych, realizowany w latach 1996-1999, głównie nad Zbiornikiem Goczałkowickim. W ramach programu przeprowadzono 5 terenowych biegów przyrodniczych dla 636 harcerzy oraz 7 prelekcji i wykładów (kominki) dla 119 uczestników.

■ Żubry potrzebują Indian

Projekt edukacyjny realizowany w latach 1996-2006, w ramach którego odbyło się:

- 10 edycji konkursu i 10 wystaw pokonkursowych (opis w części dotyczącej konkursów),
- 10 turnusów warsztatów artystyczno-przyrodniczych „Żubry potrzebują Indian”, w których uczestniczyło ponad 100 laureatów konkursu,
- 21 wycieczek artystyczno-przyrodniczych „Autoportret z Przyrody” dla 97 laureatów i uczestników konkursu „Żubry potrzebują Indian”,
- wydano wkładkę poświęconą warsztatom w numerze 10/1997 kwartalnika „Przyroda Górnego Śląska”,
- wydano katalog (w roku 2006), będący dokumentacją i podsumowaniem projektu.

■ Natura 2000 – Europejska Sieć Ekologiczna

W celu rozpowszechnienia wiedzy o ochronie przyrody w Unii Europejskiej w latach 2003-2004 zorganizowano warsztaty dla nauczycieli szkół podstawowych i ponadpodstawowych pt. „Natura 2000 – Europejska Sieć Ekologiczna”. W 5 sesjach warsztatowych uczestniczyło 168 nauczycieli z województwa śląskiego.

■ Ptaki drapieżne

We współpracy z Komitetem Ochrony Orłów w latach 2003-2004 zrealizowano warsztaty dla nauczycieli szkół podstawowych pt. „Metody aktywizacji przyrodniczej w edukacji szkolnej” w oparciu o pakiet edukacyjny „Ptaki drapieżne” opracowany przez Komitet Ochrony Orłów. W 26 bezpłatnych sesjach warsztatowych uczestniczyło 699 nauczycieli z województwa śląskiego.

■ Monitoring rozmieszczenia i liczebności chomika europejskiego na terenie województwa śląskiego

Program o charakterze badawczo-edukacyjnym, realizowany w latach 2006-2013. Zajęcia edukacyjne, prowadzone w formie prelekcji dla uczniów wszystkich typów szkół, przybliżały wygląd i biologię chomików europejskich oraz walory przyrodnicze terenów rolnych, ich zagrożenia i możliwości ochrony. Jednocześnie drogą ankietową Centrum pozyskiwało dane o obserwacjach chomików i ich nor w terenie, m.in. od nauczycieli i uczniów, a także właścicieli ogródków działkowych. Wszystkie uzyskane informacje wprowadzone zostały do baz danych Centrum, przyczyniając się do lepszego poznania aktualnego rozmieszczenia stanowisk chomika europejskiego w województwie śląskim.

Inwentaryzacja ścieżki przyrodniczej „Las Dąbrowa”

Obserwacje ornitologiczne w rezerwacie „Łęczczok”

■ Zbiorniki w nieckach osiadania – szkody górnicze dobre czy złe dla przyrody?

Warsztaty zrealizowane w 2009 roku na terenie zbiornika antropogenicznego „Wesoła Fala” w Katowicach oraz zbiornika po rekultywacji i zabiegach zagospodarowania leśnego – „Świniarnia” w Mysłowicach. Celem zajęć było uświadomienie uczniom wieloaspektowego wpływu przemysłu wydobywczego na środowisko przyrodnicze i jego znaczenia dla kształtowania się różnorodności biologicznej i siedliskowej na terenach zdegradowanych. Zajęcia prowadzone były przez geobotanika dr Edytę Sierkę i zoologa dr Wojciecha Sierkę. Zrealizowano 8 warsztatów dla 170 uczniów.

■ Wstężyk – kolorowy dowód ewolucji

Program edukacyjno-badawczy realizowany w latach 2012-2013, adresowany do uczniów wszystkich

typów szkół. Celem programu było przybliżenie wybranych zagadnień z dziedziny ekologii, genetyki, ewolucjonizmu i malakologii, zapoznanie z metodyką prowadzenia obserwacji przyrodniczych oraz zebranie danych o zmienności wzorów muszli wstężyków na terenie województwa śląskiego. W ramach programu odbywały się prelekcje i zajęcia terenowe. Wyniki, wpisywane na kartach obserwacji, gromadzone były w bazie danych Centrum.

■ **Ważki – owady wody i powietrza – monitorowanie siedlisk wodno-błotnych**

Warsztaty terenowe dla nauczycieli i edukatorów przyrodniczych zrealizowane w 2016 roku, podczas których uczestnicy zapoznali się z ważkami – owadami zasiedlającymi różne siedliska wodno-błotne oraz możliwościami wykorzystywania tej grupy zwierząt do monitoringu przyrodniczego. W warsztatach uczestniczyło kilkunastu nauczycieli.

■ **Inne działania edukacyjne**

Centrum realizuje również działania edukacyjne we współpracy z innymi instytucjami i organizacjami oraz bierze aktywny udział w wydarzeniach przez nie organizowanych. W ciągu 25 lat były to m.in. Zimowe Ptakolice i Europejskie Dni Ptaków – akcje organizowane przez Ogólnopolskie Towarzystwo Ochrony Ptaków oraz Noc Biologów i Fascynujący Świat Roślin – akcje organizowane przez Uniwersytet Śląski, czy też wycieczki przyrodnicze w ramach Klubu Przyjaciół Okolicy Miasta Ogrodów w Katowicach.

Pracownicy Centrum prowadzili liczne wykłady, w których uczestniczyli m.in. słuchacze Podyplomowego Studium Ochrony Przyrody im. Stefana Myczkowskiego na Uniwersytecie Rolniczym w Krakowie (w latach 2010-2015), urzędnicy – uczestnicy Akademii Zrównoważonego Rozwoju, słuchacze Klubu Myśli Ekologicznej, pracownicy PTTK i inni.

Łącznie, w ramach programów edukacyjnych zorganizowano 468 warsztatów terenowych dla 11573 osób i 559 wykładów dla 16639 osób.

KONKURSY PRZYRODNICZE

■ **Żubry potrzebują Indian**

Konkurs przyrodniczo-artystyczny skierowany do uczniów, którego celem było kształtowanie wrażliwości i wyobraźni przyrodniczej uczestników, przejawiającej się w różnych formach twórczości artystycznej. Konkurs realizowano 10-krotnie w latach 1996-2006 (w roku 2005 konkurs się nie odbył). Uczestniczyło w nim ponad 2650 uczniów z 400 szkół, nadsyłając blisko 4000 prac plastycznych, literackich, fotograficznych

Zajęcia dydaktyczne w rezerwacie „Ochojec”

Zajęcia o wstężyku

i naukowo-badawczych. Począwszy od roku 2002, każda edycja konkursu posiadała odrębny temat (nawiązujący do aktualnych problemów ochrony przyrody), który stanowił kanwę twórczych wypowiedzi uczestników. Laureaci brali udział w warsztatach „Żubry potrzebują Indian” i wycieczkach przyrodniczo-artystycznych „Autoportret z Przyrody”, prowadzonych przez artystę – plastykę Marianę Mendrka. Najlepsze prace konkursowe oraz warsztatowe prezentowano na 10 wystawach w Pałacu Młodzieży w Katowicach. W 2006 roku wydano katalog dokumentujący i podsumowujący konkurs.

■ **Rok 2001 – Międzynarodowy Rok Nietoperzy**

Konkurs na najlepszy plakat propagujący ochronę nietoperzy, odbył się w 2001 roku. W konkursie wzięło udział 36 szkół podstawowych oraz 31 gimnazjów, nadesłano 361 prac. Nagrodzono 100 uczestników oraz 66 nauczycieli – organizatorów konkursu na terenie poszczególnych szkół. Trzy prace zostały wydrukowane w formie plakatu, a trzy kolejne zaprezentowano w kwartalniku „Przyroda Górnego Śląska”. Prace wszystkich (100) laureatów konkursu zaprezentowano na wystawie pokonkursowej w Pałacu Młodzieży w Katowicach, w którym uczestniczyło około 160 osób.

■ **Rok 2002 – Międzynarodowy Rok Gór**

Konkurs realizowany od marca 2002 do stycznia 2003 roku, którego przedmiotem była organizacja najciekawszych, szkolnych obchodów „Międzynarodowego Roku Gór”. W konkursie wzięło udział 18 szkół podstawowych oraz 13 gimnazjów. Sesja posterowa laureatów konkursu, połączona z uroczystym wręczeniem nagród, w której uczestniczyło około 60 osób, odbyła się w styczniu 2003 roku w szkole podstawowej w Mysłowicach.

■ **Rok 2010 – Międzynarodowy Rok Różnorodności Biologicznej**

Konkurs realizowany w 2010 roku, którego przedmiotem była organizacja najciekawszych, szkolnych obchodów Międzynarodowego Roku Różnorodności Biologicznej. W konkursie wzięły udział 44 szkoły. Uroczyste rozdanie nagród wraz z prezentacją najlepszych prac laureatów odbyło się w październiku w Zespole Szkół Katolickich nr 1 w Katowicach. Zakup nagród sfinansowano ze środków Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach oraz środków własnych Centrum.

Łącznie, zorganizowano 13 konkursów, w których uczestniczyło ponad 2734 uczniów oraz 11 wystaw, w których wzięło udział 860 laureatów.

Do roku 2017 przeprowadzono łącznie ponad 1000 działań edukacyjnych, w tym 468 warsztatów terenowych,

Zajęcia dydaktyczne w lesie

wych, 559 prelekcji i wykładów, 13 konkursów i 11 wystaw. Uczestniczyło w nich ponad 31000 osób, głównie młodzież szkolna. Działalność dydaktyczna Centrum i jego pracowników była wielokrotnie wyróżniana nagrodami Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Katowicach.

■ **Udział w jury konkursów**

Pracownicy Centrum brali udział jako jurorzy w konkursach organizowanych przez inne instytucje lub organizacje, m.in. przez: Pałac Młodzieży w Katowicach („Ogólnopolski Konkurs Ekologiczny”, „Zbiórka dla Burka”, „Przyroda Górnego Śląska”), Wydział Terenów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego („Zadbajmy o wodę na wsi”), Oddział Górnośląski PIG w Sosnowcu (konkurs geologiczny), Okręg Górnośląski Związku Polskich Fotografików Przyrody w Katowicach (konkurs fotograficzny).

BAZA OŚRODKÓW I ŚCIEŻEK EDUKACYJNYCH

Kompleksowa baza danych o wszystkich ośrodkach edukacji ekologicznej oraz ścieżkach przyrodniczych w województwie śląskim powstała w 2009 roku i jest regularnie aktualizowana w oparciu o dane publikowane oraz zbierane za pomocą ankiet, a w przypadku ścieżek także inwentaryzacji terenowej. Obecnie baza liczy 39 ośrodków i 290 ścieżek. W przypadku ośrodków zawiera informacje na temat: lokalizacji, dostępności bazy noclegowej, wyposażenia oraz ich dostępności dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich. W przypadku ścieżek gromadzone są informacje na temat: lokalizacji, sposobu oznakowania, roku utworzenia, stanu zachowania, możliwości zwiedzania z przewodnikiem, dostępności dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich, długości, liczbie i temacie przystanków, zagadnień omawianych na ścieżce, dodatkowej infrastruktury (ławki ze stolikami, tablice informacyjne, kładki, wieże widokowe itp.) oraz publikacji źródłowych (przewodniki, foldery).

Zajęcia dydaktyczne w Goczałkowicach

Fot. A. Kloczkowska

Fot. J. B. Parusel

Baza dostępna jest online w portalu „Śląskie. Przyroda!” (www.przyroda.katowice.pl). Dane przestrzenne – lokalizacja ośrodków i ścieżek (wraz z przystankami) na podkładach mapowych – dostępne są w Geoportalu Województwa Śląskiego – ORSIP, w Module „Przyroda”, w katalogu „Turystyka i edukacja przyrodnicza” (www.orsip.pl/uslugi/przyroda).

BIBLIOTECZKA EDUKACYJNA

Dział zbiorów wydzielony w bibliotece fachowej Centrum na potrzeby przyrodniczych zajęć dydaktycznych, adresowany do nauczycieli, edukatorów i animatorów. Biblioteczka zawiera m.in. scenariusze zajęć

„Autoportret z Przyrody”. Rys. A. Bąk (2001)

■ Biblioteka online – Katalog zbiorów [biblioteka.cdpgs.katowice.pl]. Zbiory biblioteki fachowej Centrum są katalogowane i indeksowane w elektronicznym systemie bibliotecznym MAK. Katalog został udostępniony w Internecie w 2009 roku, na stronie: biblioteka.cdpgs.katowice.pl Wyszukane pozycje można wypożyczyć.

■ Biblioteka online – Zbiory cyfrowe [www.sbc.org.pl/libra]. Zbiory cyfrowe biblioteki Centrum udostępniane są stopniowo od 2009 roku w dwóch kolekcjach tematycznych w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej (www.sbc.org.pl/dlibra), tj. kolekcji „Biblioteka Centrum Dzie-

„Autoportret z Przyrody”. Rys. N. Szczepaniak (2003)

„Autoportret z Przyrody”. Rys. P. Nowak (2003)

edukacyjnych/lekcyjnych, przewodniki (ścieżki przyrodnicze/rowerowe itp.), klucze do oznaczania roślin/zwierząt/grzybów, atlasy, leksykony, płyty CD/DVD. Zbiory można przeglądać i wypożyczać na miejscu w bibliotece Centrum lub online na stronie: biblioteka.cdpgs.katowice.pl

PRZYRODA I CENTRUM W INTERNECIE

Informacje o przyrodzie – jej zasobach, ochronie i zagrożeniach zamieszczane są na stronach internetowych i w mediach społecznościowych prowadzonych przez Centrum.

■ Strona domowa Centrum i BIP [www.cdpgs.katowice.pl; bip-slaskie.pl/cdpgs]. Strona domowa Centrum (www.cdpgs.katowice.pl), opublikowana w 1997 roku, prezentuje bieżącą działalność Centrum oraz informacje archiwalne. Liczba użytkowników (mających co najmniej jedną sesję) w 2017 roku wg Google Analytics – 5100. W 2003 roku utworzono oddzielny Biuletyn Informacji Publicznej (BIP) pod adresem: <http://bip-slaskie.pl/cdpgs>.

■ Serwis internetowy Śląskie.Przyroda! [przyroda.katowice.pl]. Internetowy serwis przyrodniczy popularyzujący walory przyrodnicze naszego regionu oraz ideę ochrony przyrody, utworzony w 2002 roku, pod adresem: <http://przyroda.katowice.pl> Główne działy serwisu: przyroda nieożywiona, przyroda ożywiona, ochrona przyrody, badania i edukacja, człowiek i przyroda, miasta i regiony. Aktualne wydarzenia prezentowane są w Kalendarzu wydarzeń oraz bloku Aktualności. Liczba użytkowników (mających co najmniej jedną sesję) w 2017 roku wg Google Analytics – 27619.

■ ORSIP Przyroda [www.orsip.pl/uslugi/przyroda]. Dane przyrodnicze wektorowe (GIS-owe) Centrum publikowane są w Geoportalu Województwa Śląskiego – ORSIP, w Module „Przyroda” (www.orsip.pl/uslugi/przyroda). Udostępniono dotąd dane dotyczące zasobów przyrody ożywionej i nieożywionej, badań i ochrony przyrody, użytkowania przyrody oraz turystyki i edukacji przyrodniczej.

dzictwa Przyrody Górnego Śląska” oraz kolekcji „Natura Silesiae”. Kolekcja „Biblioteka Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska” prezentuje wyłącznie zdigitalizowane wydawnictwa Centrum i liczy obecnie blisko 80% wszystkich wydawnictw Centrum. Kolekcja „Natura Silesiae”, której Centrum jest koordynatorem, dokumentuje dzieje śląskiego przyrodoznawstwa, bogactwo i przeobrażenia środowiska przyrodniczego oraz działalność ochronną i edukacyjną. Kolekcja docelowo prezentować ma cyfrowe kopie różnorodnych materiałów związanych ze śląską przyrodą (książek, czasopism, prac naukowych, pomocy dydaktycznych, druków ulotnych, fotografii, zbiorów muzealnych itp.). W ramach kolekcji wydzielono 11 podkolekcji. Liczba publikacji w kolekcji wynosi obecnie ponad 100.

■ Media społecznościowe [www.facebook.com/cdpgs; www.facebook.com/edukacjaprzyrodnicza]. W 2016 roku Centrum utworzyło dwa profile tematyczne w serwisie społecznościowym Facebook. Profil „Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska”

Warsztaty artystyczno-przyrodnicze „Żubry potrzebują Indian” (1996-2006)

(www.facebook.com/cdpgs) prezentuje treści dotyczące przyrody województwa śląskiego oraz działalności Centrum. Profil „Śląskie - Edukacja Przyrodnicza” (www.facebook.com/edukacjaprzyrodnicza) poświęcony jest edukacji przyrodniczej, a adresowany jest zwłaszcza do edukatorów i animatorów, w tym nauczycieli oraz rodziców. W 2017 roku profil „Centrum” polubiły i obserwowały w sumie 153 osoby, a profil „Edukacja” 63 osoby.

INFORMACJA O ŚRODOWISKU

Bardziej specjalistyczne dane przekazywane są zainteresowanym w ramach udostępniania informacji o środowisku i jego ochronie oraz w trakcie konsultacji bibliograficznych i naukowych. Centrum udostępnia informację o środowisku na podstawie ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (Dz. U. 2016, poz. 353) oraz ustawy z dnia 25 lutego 2016 roku o ponownym wykorzystywaniu

informacji sektora publicznego (Dz. U. 2016, poz. 352). Informacje udostępniane są w trybie wnioskowym oraz szybkim (informacje mailowe, ustne i telefoniczne, nie wymagające wyszukiwania). W latach 2010-2017 rozpatrzone 120 wniosków o udostępnienie, bądź ponowne wykorzystanie informacji o środowisku. W 2015 roku

Centrum rozpoczęło publikację kart z zakresu informacji o środowisku w serwisie Ekoportal (www.ekoportal.gov.pl), prowadzonym przez Ministerstwo Środowiska. W sumie opublikowano dotąd 81 kart.

Ważnym źródłem informacji o przyrodzie są również wydawnictwa Centrum. ♦

Wycieczka artystyczno-przyrodnicza w Beskidzie Śląskim

Z archiwum Centrum

Działalność wydawnicza Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska (1992-2017)

AGNIESZKA WOWER, MARTA DUDA (CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA, KATOWICE)

Centrum rozpoczęło działalność wydawniczą w roku 1995. Obecnie jest wydawcą pięciu tytułów publikacji ciągłych (czasopisma i wydawnictwa seryjne), publikacji zwartych (książki, broszury) i elektronicznych (płyty DVD) oraz plakatów. Poniżej jest scharakteryzowano.

Wydawnictwa ciągłe (czasopisma i wydawnictwa seryjne)

Przyroda Górnego Śląska to ilustrowany kwartalnik popularno-naukowy, ukazujący się od 1995 roku. Czasopismo przeznaczone jest do publikacji oryginalnych prac, krótkich komunikatów i artykułów przeglądowych o przyrodzie Górnego Śląska – jej bogactwie i różnorodności, stratach, zagrożeniach, ochronie i kształtowaniu, strukturze i funkcjonowaniu, a także o jej badaczach, miłośnikach i nauczycielach oraz po-

stawach człowieka wobec przyrody. Nakład – 2000 egz. Dotychczas wydano 90 numerów.

Natura Silesiae Superioris to rocznik naukowy, ukazujący się od 1997 roku. Czasopismo przeznaczone jest do publikacji wyników badań oraz studiów przyrody żywej i nieożywionej Górnego Śląska, dokumentujących jej bogactwo i różnorodność, straty, zmiany i zagrożenia oraz strukturę i funkcjonowanie w aspekcie jej ochrony i kształtowania. Nakład – 120 egz. Dotychczas wydano 13 tomów i jeden suplement.

Materiały Opracowania to naukowe wydawnictwo seryjne, ukazujące się od 1998 roku. Nakład – 150 egz. Dotychczas w ramach serii opublikowano 11 tomów.

Raporty Opinie to naukowe wydawnictwo seryjne, ukazujące się od 1996 roku. Nakład – 200

egz. Dotychczas w ramach serii opublikowano 11 tomów.

Śląska Biblioteczka Przyrodnicza to popularno-naukowe wydawnictwo seryjne. W roku 1996 ukazał się pierwszy – i jak dotąd jedyny – tom z tej planowanej serii, zatytułowany „Żubry pszczyńskie”.

Wydawnictwa zwarte i pozostałe

W latach 2001-2017 wydano 20 tomów wydawnictw zwartych oraz 2 wydawnictwa multimedialne i 4 plakaty.

Ich charakterystykę zamieszczono na stronach internetowych:

<http://www.cdpgs.katowice.pl/wydawnictwa/wydawnictwa-zwarte>,

<http://www.cdpgs.katowice.pl/wydawnictwa/wydawnictwa-elektroniczne>. ♦

Biblioteka

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska (1992-2017)

AGNIESZKA WOWER, MARTA DUDA (CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA, KATOWICE)

Od chwili podjęcia działalności Centrum w 1995 roku, rozpoczęto gromadzenie zbiorów bibliotecznych jako podstawy działalności dokumentacyjnej. Biblioteka Centrum (<http://www.cdpgs.katowice.pl/biblioteka>) to biblioteka fachowa, która gromadzi, opracowuje i udostępnia zbiory biblioteczne z zakresu: botaniki, zoologii, ochrony przyrody, ochrony środowiska, geografii, leśnictwa i edukacji ekologicznej, ze szczególnym uwzględnieniem województwa śląskiego/Górnego Śląska. Zbiory obejmują m.in. książki, czasopisma, prace naukowe, pomoce dydaktyczne, druki ulotne, fotografie; mapy oraz materiały niepublikowane. W bibliotece wydzielono tzw. „Bibliotekę edukacyjną” na potrzeby przyrodniczych zajęć dydaktycznych, która zawiera m.in. atlasy, leksykony, klucze do oznaczania roślin i zwierząt, przewodniki, informatory, ścieżki przyrodnicze i rowerowe z terenu województwa śląskiego, scenariusze zajęć edukacyjnych/lekcyjnych, płyty CD/DVD. Zbiory gromadzone są w drodze zakupów, darowizn i wymiany. Biblioteka prenumeruje 53 tytuły periodyków krajowych i zagranicznych oraz prowadzi wymianę wydawnictw z 32 instytucjami, w tym z 10 zagranicznymi. Aktualnie biblioteka liczy 11639 woluminów (4087 wydawnictw zwartych, 2384 wydawnictw ciągłych, 4056 nadtępek i broszur, 883 zbiorów kartograficznych, 229 zbiorów specjalnych). Zbiory fotograficzne zamykają się liczbą 14326 pozycji inwentarzowych (6571 odbitek (klatek) pozytywnych barwnych, 5543 klatek negatywów barwnych (212 filmów kolorowych), 2000 klatek diapozytywów barwnych). Zbiory biblioteczne są katalogowane i indeksowane (indeksy: geograficzny, administracyjny, rzeczowy – słowa kluczowe) w elektronicznym systemie bibliotecznym MAK (od roku 1996), a zbiory fotograficzne w programie Microsoft Office Excel. W bazach MAK wyszukać już można informacje o ponad 4800 tytułach książek, 16400 artykułach z czasopism, czy 1000 odbitek artykułów naukowych. Dokumenty w formie elektronicznej opracowywane i katalogowane są w programie Calibre, który zawiera ponad 1400 rekordów.

W listopadzie 2009 roku biblioteka Centrum przystąpiła do „Porozumienia o współtworzeniu Śląskiej Biblioteki Cyfrowej”, a od 2017 roku przedstawiciel Centrum wchodzi w skład Zespołu Koordynacyjnego Śląskiej Biblioteki Cyfrowej (<https://www.sbc.org.pl>). W 2009 roku utworzona została dla Centrum kolekcja pn. „Biblioteka CDPGS”. Kolekcja prezentuje wyłącznie zdigitalizowane wydawnictwa Centrum i liczy obecnie 120 pozycji (blisko 80% wszystkich wydawnictw). W kolekcji zamieszczono 16 publikacji

zwartych (m.in. monografię przyrodniczą, słownik przyrodników śląskich, atlasy rozmieszczenia roślin, broszury), dwa plakaty oraz pięć tytułów publikacji ciągłych:

- Przyroda Górnego Śląska (66 pozycji w kolekcji) – biuletyn/kwartalnik popularno-naukowy,
- Natura Silesiae Superioris (14 pozycji w kolekcji) – rocznik naukowy,
- Materiały Opracowania (11 pozycji w kolekcji) – wydawnictwo naukowe,
- Raporty Opinii (11 pozycji w kolekcji) – wydawnictwo naukowe,
- Śląska Biblioteczka Przyrodnicza (1 pozycja w kolekcji) – wydawnictwo popularno-naukowe.

W grudniu 2015 roku z inicjatywy Centrum w Śląskiej Bibliotece Cyfrowej utworzona została dodatkowa kolekcja pn. „Natura” (w 2017 roku nazwa została zmieniona na „Natura Silesiae”), która dokumentuje dzieje śląskiego przyrodniczości, bogactwo i przeobrażenia środowiska przyrodniczego oraz działalność ochronną i edukacyjną. Kolekcja docelowo prezentować ma cyfrowe kopie różnorodnych materiałów (książek, czasopism, prac naukowych, pomocy dydaktycznych, druków ulotnych, fotografii, zbiorów muzealnych i in.), związanych ze śląską przyrodą. W ramach kolekcji wydzielono 11 podkolekcji (po myślniku podano ważniejsze hasła przedmiotowe i słowa kluczowe):

przyroda ożywiona – flora/rośliny (rośliny naczyniowe, mszaki), roślinność i siedliska, glony, porosty, grzyby, śluzowce, fauna/zwierzęta (bezkęgowce, kręgowce),

przyroda nieożywiona – wody powierzchniowe, geologia i wody podziemne, geomorfologia, gleby, krajobraz, atmosfera i klimat, surowce mineralne, hałas,

ochrona środowiska – obszary i obiekty chronione oraz cenne przyrodniczo, geostanowiska, korytarze ekologiczne, czynna ochrona przyrody, hodowle zachowawcze, ochrona wód/gleb/powietrza/powierzchni ziemi/złóż, fundusze,

zielen komponowana – parki miejskie, parki zabytkowe, aleje, wielkie kompozycje przestrzenne, ogródki działkowe,

monitoring środowiska – monitoring siedlisk i gatunków oraz przyrody nieożywionej,

badania i edukacja – badania naukowe, przyrodnicze, ośrodki edukacji ekologicznej, ścieżki przyrodnicze, wystawy przyrodnicze,

użytkowanie środowiska – eksploatacja surowców, gospodarka łowiecka, gospodarka rybactwo-wędkarska, gospodarka leśna, gospodarka wodna,

gospodarka rolna, turystyka, zwierzęta hodowlane, obiekty uciążliwe dla środowiska,

kolekcje przyrodnicze – zielniki, zbiory muzealne, kolekcje arboretów oraz ogrodów botanicznych i zoologicznych,

organizacje przyrodnicze – towarzystwa naukowe, organizacje pozarządowe,

dokumenty kartograficzne – mapy, atlasy,

dokumenty audiowizualne – audycje radiowe i telewizyjne, film, fotografia, muzyka.

Koordynatorem kolekcji „Natura Silesiae” jest Centrum. Liczba publikacji w kolekcji wynosi obecnie 147 pozycji (stan na koniec lipca 2018 r.), przy czym są to wyłącznie książki, czasopisma, waloryzacje przyrodnicze oraz plakaty. W ramach prac nad kolekcją zaplanowano m.in. pozyskanie wydawnictw z urzędów miast i gmin, współpracę z przyrodniczymi instytucjami i organizacjami pozarządowymi oraz bibliotekami i muzeami. Wszystkie prace związane z tworzeniem zasobów cyfrowych realizowane są w Społecznej Pracowni Digitalizacji Śląskiej Biblioteki Cyfrowej.

Biblioteka wspiera realizację zadań statutowych Centrum, dlatego zbiory biblioteczne udostępniane są nie tylko pracownikom, ale również innym osobom, na zasadach zbliżonych do działalności bibliotek publicznych. Zbiory można przeglądać i wypożyczać na miejscu w bibliotece Centrum, a w Internecie dostępny jest katalog zbiorów bibliotecznych (<http://biblioteka.cdpgs.katowice.pl>) oraz zbiory cyfrowe (<https://www.sbc.org.pl>). W latach 1996-2017 ze zbiorów bibliotecznych skorzystało 984 osoby, którym udostępniono 4376 pozycji bibliotecznych. W roku 2017 internetowy katalog biblioteczny odwiedziło 261 użytkowników.

W drugiej połowie 2017 roku biblioteka Centrum została włączona do ogólnokrajowej sieci bibliotecznej jako biblioteka fachowa i działa pod nadzorem merytorycznym Biblioteki Śląskiej. ♦

Fot. M. Duda

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska – 25 lat w służbie ochrony przyrody

■ JERZY B. PARUSEL (CENTRUM DZIEDZICTWA PRZYRODY GÓRNEGO ŚLĄSKA, KATOWICE)

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska zostało powołane przez Wojewodę Katowickiego, Wojciecha Czecha, Zarządzeniem Nr 204/92 z dnia 15 grudnia 1992 roku, które nadało również statut tej jednostce. Dokumenty te zostały zmienione Zarządzeniem Nr 154/94 Wojewody Katowickiego z dnia 22 listopada 1994 roku. Zgodnie z zarządzeniami i statutem, Centrum było państwową jednostką budżetową powołaną do badania, dokumentowania i ochrony oraz prognozowania stanu przyrody Górnego Śląska. W związku z reformą administracyjną kraju z dniem 1 stycznia 1999 roku Centrum zostało przekazane województwu śląskiemu Rozporządzeniem Prezesa Rady Ministrów z dnia 25 listopada 1998 roku. Uchwałą Nr 1/51/5/2002 Sejmiku Województwa Śląskiego z dnia 17 czerwca 2002 roku został nadany statut wojewódzkiej samorządowej jednostce organizacyjnej o nazwie Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska. Nadzór nad Centrum wykonuje Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Marszałkowskiego Województwa Śląskiego.

Celem Centrum – zgodnie z § 6 Statutu – jest działanie dla dobra przyrody nieożywionej i ożywionej Górnego Śląska poprzez gromadzenie o niej wiedzy oraz działalność naukową, ochronną i edukacyjną, aby zachować tożsamość regionu oraz rolę i znaczenie jego wartości przyrodniczych.

Działalność Centrum prowadzona jest w czterech obszarach, określonych w Statucie: dokumentacja wiedzy o przyrodzie, badania naukowe, ochrona przyrody oraz edukacja przyrodnicza i upowszechnianie wiedzy o przyrodzie.

W kwietniu 2018 r. Centrum zostało wyróżnione Złotą Odznaką Honorową za Zasługi dla Województwa Śląskiego.

Centrum Dziedzictwa Przyrody Górnego Śląska jest jedyną taką jednostką samorządową w Polsce.

NAJWAŻNIEJSZE OSIĄGNIĘCIA

- Zainicjowanie i prowadzenie regionalnej bibliografii przyrodniczej.
- Zainicjowanie i rozwijanie regionalnych baz danych o przyrodzie: jej bogactwie, stanie ochrony, zagrożeniu i potrzebach ochrony. Utworzenie Ogólnodostępnej bazy danych bio- i georóżnorodności województwa śląskiego, jako integralnej części Otwartego Regionalnego Systemu Informacji Przestrzennej BIOGEO-SILESIA ORSIP, w partnerstwie z Uniwersytetem Śląskim, współfinansowanej ze środków RPO.
- Podjęcie wieloletnich programów badań i monitoringu oraz czynnej ochrony wybranych gatunków. Prowadzenie monitoringu przyrodniczego Wojewódzkiego Programu Aktywizacji Gospodarczej oraz Zachowania Dziedzictwa Kulturowego Beskidów i Jury Krakowsko-Częstochowskiej – Owca Plus” – nieprzerwanie od roku 2010. Aktywne uczestnictwo w regionalnym życiu naukowym.
- Zainicjowanie i opracowywanie regionalnych czerwonych list gatunków oraz zbiorowisk roślinnych.
- Znaczący udział w tworzeniu Europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 w województwie śląskim. Opracowanie i wdrożenie koncepcji korytarzy ekologicznych w województwie śląskim do planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz ich praktyczne wykorzystanie przez Regionalną Dyрекcję Ochrony Środowiska w Katowicach do ocen oddziaływania przedsięwzięć na środowisko.
- Zainicjowanie, koordynowanie i opracowanie pierwszej w Polsce regionalnej Strategii Ochrony Przyrody Województwa Śląskiego do roku 2030, przyjętej przez Sejmik Województwa Śląskiego w roku 2012.
- Stała współpraca z Urzędem Marszałkowskim w zakresie opracowywania wojewódzkich polityk, strategii, programów oraz planów zagospodarowania przestrzennego wraz z prognozami oddziaływania na środowisko.
- Zainicjowanie i prowadzenie działalności edukacyjnej dla młodzieży, w tym również programów artystyczno-przyrodniczych.
- Zainicjowanie i prowadzenie internetowych portali informacyjnych o przyrodzie. Stworzenie koncepcji modułu Przyroda w Otwartym Regionalnym Systemie Informacji Przestrzennej oraz sukcesywne udostępnianie w nim informacji przyrodniczej.
- Zainicjowanie i prowadzenie fachowej regionalnej biblioteki przyrodniczej, która gromadzi, opracowuje i udostępnia zbiory biblioteczne na miejscu oraz w Internecie.
- Zainicjowanie i prowadzenie regionalnej bazy danych o ośrodkach edukacji ekologicznej i ścieżkach przyrodniczych, udostępnianej społeczeństwu w Internecie.
- Podjęcie działalności wydawniczej, w tym wydawanie czasopism naukowych i popularnonaukowych oraz wydawnictw seryjnych. Sukcesywna digitalizacja publikacji i udostępnianie ich w Internecie.
- Zainicjowanie, koordynowanie i prowadzenie kolekcji przyrodniczych wydawnictw cyfrowych Natura Silesiae w ramach Śląskiej Biblioteki Cyfrowej. ♦

